

STAVOVI NASTAVNIKA PREMA DJEČJEM AGRESIVNOM PONAŠANJU: UTJECAJ VRSTE AGRESIJE, SPOLA AGRESORA I SPOLA ŽRTVE

Gordana KERESTEŠ
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 159.922.76-057.874
371.12:159.922.76-057.874

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 23. 2. 2004.

Stavovi i vjerovanja koje nastavnici imaju o dječjem agresivnom ponašanju važan su, ali nedovoljno istražen, činitelj razvoja dječje agresivnosti i uspješnosti programa namijenjenih prevenciji i smanjivanju dječje agresivnosti. U ovom su radu na uzorku nastavnica razredne nastave analizirani njihovi stavovi prema dječjoj agresivnosti, odnosno njihove procjene ozbiljnosti različitih oblika dječjeg agresivnog ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrtve takva ponašanja te spremnosti na intervenciju kad su bile svjedoci dječje agresivnosti. Ispitano je ovisi li ove tri mjere nastavničkih stavova o vrsti agresivnoga ponašanja, spolu agresora i spolu žrtve. Utvrđen je i stupanj povezanosti između tri ispitivane komponente stavova i razmotrene su razlike u vjerojatnosti primjene raznih vrsta intervencija s obzirom na vrstu dječje agresivnosti. Rezultati su pokazali da direktna agresivna ponašanja – i fizička i verbalna – nastavnice procjenjuju ozbiljnijima, odnosno "agresivnijima" od indirektnih agresivnih ponašanja. Nastavnice također smatraju kako su žrtve direktnih agresivnih ponašanja u većoj mjeri povrijeđene od žrtava indirektnih oblika agresivnosti i u tom su slučaju spremnije intervenirati. Spol agresora i žrtve nije utjecao na procjene nastavnica, kao ni njihova interakcija s vrstom agresivnoga ponašanja. Agresivna ponašanja koja nastavnice smatraju ozbiljnijima istodobno procjenjuju i štetnijima za žrtvu te su kod takvih oblika ponašanja i spremnije intervenirati. K tome, većinu razmatranih intervencijskih mjera nastavnice su spremnije poduzeti kod direktnih nego kod indirektnih oblika agresije.

Gordana Keresteš, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: gordana.kerestes@ffzg.hr

Dječje agresivno i nasilničko ponašanje sve je veći problem u školama mnogih zemalja zapadnoga svijeta, uključujući i našu zemlju (Bilić i Karlović, 2004.; Elez, 2003.; Charach, Pepler i Ziegler, 1995.; Craig i Pepler, 1997.; Fields i McNamara, 2003.; Olweus, 1991.). Prema rezultatima nekih istraživanja, od svih vršnjačkih ponašanja agresivnost je ono koje djecu osnovnoškolske dobi uznemiruje u najvećoj mjeri (Safran, Safran i Rich, 1994.). Problem dječje agresivnosti i nasilništva ne zabrinjava samo djecu, njihove roditelje i prosvjetni kadar nego je na nje osjetljiva i šira javnost. U našoj zemlji o tome svjedoči i podatak da je 2003. godine UNICEF svoju kampanju posvetio u pravo nasilju među djecom, koje se u predispozitivaju javnoga mišljenja o problemima djece u Hrvatskoj pokazalo jednim od najvećih problema. U tom predispozitivaju, koje je provela Agencija Puls telefonski, utvrđeno je da svaki sedmi odrasli građanin naše zemlje, bez obzira na to ima li dijete školske dobi ili nema, izloženost nasilju smatra najvećim problemom s kojim se susreću djeca u osnovnoj školi. Nadalje, 50% građana procijenilo je kako su djeca jako ili osrednje ugrožena tim problemom, 27% smatralo ih je da su njime ugrožena u maloj mjeri, dok ih je tek 18% izjavilo kako djeca uopće nisu ugrožena nasiljem (Agencija Puls, 2003.).

Agresivno ponašanje obuhvaća širok raspon specifičnih ponašanja kojima je zajedničko obilježje moguće nanošenje štete ili povrede drugim osobama ili stvarima te namjera da se takva šteta nanese (Berkowitz, 1989.; Coie i Dodge, 1997.; Parke i Slaby, 1983.; Žužul, 1989.). Velik broj ponašanja koja udovoljavaju ovoj općoj definiciji agresivnosti može se, prema različitim kriterijima, svrstati u manji broj kategorija ili vrsta agresivnosti. Prema jednoj od najpoznatijih i najčešćih podjela, razlikuju se tri vrste agresije: fizička, verbalna i indirektna (Campbell, Sapochnik i Muncher, 1997.; Crick i Grotpeter, 1995.; Lagerspetz, Bjorkqvist i Peltonen, 1988.; Rys i Bear, 1997.). Verbalna i fizička agresivnost ubrajaju se u direktne oblike agresivnosti, jer je riječ o ponašanjima kojima agresor žrtvi nanosi povredu ili štetu u izravnom ("licem u lice") kontaktu. Za razliku od toga, kod indirektna agresivnosti šteta ili povreda žrtvi nanosi se posredno, obično ugrožavanjem njezinih socijalnih odnosa, nastojanja da se ti odnosi ugroze ili prijetnje takvim ugrožavanjem. Zbog toga se takva vrsta agresivnosti naziva i socijalnom ili "odnosnom" agresijom, a obuhvaća ponašanja poput isključivanja iz grupe vršnjaka, prekidanja prijateljstva, narušavanja tuđeg ugleda ili širenja glasina.

Škola je ne samo mjesto gdje djeca izvode mnoga agresivna i nasilnička ponašanja nego i ustanova koja bi trebala biti jedan od vodećih nositelja programa namijenjenih njihovu

smanjivanju i sprečavanju (August i sur., 2001.; Brownell i Walter-Thomas, 2001.; Eron i sur., 2002.; Fields i McNamara, 2003.; Olweus, 1991.; Teglasi i Rothman, 2001.). Osnovna škola iz više je razloga osobito važna i pogodna ustanova za provođenje takvih preventivnih i intervencijskih programa. Dovoljno je samo podsjetiti kako je osnovnim školama obuhvaćena cjelokupna populacija djece, kako djeca u njima provode znatan dio svog vremena, kako škole zapošljavaju stručnjake kvalificirane za rad s djecom i provođenje programa kojima je cilj optimalizacija dječjeg razvoja, kao i to da su takvi programi u pravilu to učinkovitiji što se prije počnu primjenjivati. Nastavnici razredne nastave, koji su u neposrednom i svakodnevnom dodiru s djecom, mogu se ubrojiti u najvažnije partnere koji se nose s dječjom agresivnosti. U spomenutom istraživanju, koje je za potrebe UNICEF-a provela Agencija Puls, pokazalo se da više od dvije trećine građana vjeruje kako su nastavnici u većoj ili manjoj mjeri odgovorni za nasilje koje se provodi nad djecom u školama (Agencija Puls, 2003.). Znanja, vjerovanja i stavovi koje nastavnici imaju prema dječjem agresivnom i nasilničkom ponašanju, kao i njihova ponašanja i reakcije na takvo ponašanje, važan su, ali nažalost nedovoljno istražen činitelj razvoja dječje agresivnosti te uspješnosti i učinaka programa namijenjenih smanjenju tih nepoželjnih oblika ponašanja.

Istraživanjem stavova nastavnika prema dječjem agresivnom i nasilničkom ponašanju do sada se bavilo samo nekoliko istraživača. Birkinshaw i Eslea (1998.) ispitali su stavove nastavnika prema nasilju među djecom, a Craig, Henderson i Murphy (2000.a) stavove budućih nastavnika, odnosno studenata nastavničkog usmjerenja. Rezultati tih prvih istraživanja pokazali su da fizičko i verbalno nasilje, u odnosu na indirektno, nastavnici i buduća nastavnici smatraju ozbiljnijim, odnosno u većoj mjeri "nasilnim" i više "uznemirujućim" i štetnijim za žrtvu. Treba, međutim, istaknuti kako su se oba ova istraživanja bavila stavovima prema dječjem nasilju, a ne prema općenitijoj i široj kategoriji agresivna ponašanja, koje čini temelj nasilja i razvojno mu prethodi. Pojmovi agresivnoga i nasilničkoga ponašanja često se ne razgraničuju u dovoljnoj mjeri ili se čak upotrebljavaju kao sinonimi, premda svako ozbiljnije bavljenje ovim područjem zahtijeva njihovo preciznije određenje i međusobno razgraničenje. Prema Olweusu (1991.), nasilništvo (engl. *bullying*) poseban je oblik agresivnosti, onaj kod kojeg se dominantni pojedinac (nasilnik) ponavljano ponaša agresivno prema manje dominantnom pojedincu (žrtvi), i to duže vrijeme. Takvo nasilničko ponašanje ima u svojoj osnovi agresiju, ali se o njemu može govoriti tek onda kada neka osoba svoju agresiju opetovano primjenjuje

kako bi ostvarila moć i dominaciju nad drugom osobom. Ovakav trajni i ekstremni oblik agresivna ponašanja u većoj je mjeri prisutan kod starije školske djece i adolescenata nego kod djece mlađe školske dobi. Međutim, obično mu prethodi dugogodišnje iskazivanje manje intenzivnih i uobičajenijih, "svakodnevnih" oblika agresije. Dječje nasilničko ponašanje neprijeporno je velik i ozbiljan društveni problem, no – s aspekta prevencije – bavljenje manje intenzivnim, "svakodnevničkim" ili "uobičajenim" oblicima dječje agresivnosti, prije nego što kod dijela pojedinaca oni eskaliraju u trajnije i intenzivnije oblike nasilja nad drugima, može se smatrati još važnijim od bavljenja nasiljem. Upravo su takvi, "svakodnevni" oblici dječje agresivnosti predmet istraživanja ovoga rada. Točnije, u ovom radu ispituje se kako nastavnici razredne nastave percipiraju razne oblike uobičajenoga agresivnog ponašanja djece mlađe školske dobi. Percepcija i stavovi nastavnika operacionalizirani su trima mjerama, koje imaju status zavisnih varijabli. To su procjena stupnja ozbiljnosti, odnosno "agresivnosti" nekoga agresivnog čina, procjena stupnja povrijeđenosti žrtve toga čina i vjerojatnost poduzimanja određene akcije ako ste svjedok takvu ponašanja. K tome, ispitani su i neki činitelji koji mogu utjecati na nastavničku percepciju i stavove i koji u ovom istraživanju predstavljaju nezavisne varijable. To su vrsta agresivnoga ponašanja, spol agresora i spol žrtve.

Spolne razlike jedno su od najstarijih i najistraživanijih pitanja u literaturi o agresivnosti. Staro vjerovanje, prema kojem su muškarci/dječaci agresivniji od žena/djevojčica, danas sve više ustupa mjesto spoznajama o interakciji spola i vrste agresivnosti. Veći broj istraživanja provedenih u novije vrijeme pokazuje kako su dječaci/muškarci agresivniji od djevojčica/žena kad je riječ o direktnoj agresiji (fizičkoj i verbalnoj), dok su djevojčice/žene agresivnije kad je riječ o indirektnoj ili odnosnoj agresiji (Buss i Perry, 1992.; Crick, Bigbee i Howes, 1996.; Crick i Grotpeter, 1995.; Hyde, 1986.; Lagerspetz, Bjorkqvist i Peltonen, 1988.; Maccoby i Jacklin, 1980.; Osterman i sur., 1994.; Rys i Bear, 1997.). Pitanje spolnih razlika u agresivnom ponašanju važno je i u ispitivanju nastavnčkih stavova i vjerovanja o dječjoj agresivnosti. Birkinshaw i Eslea u svom su istraživanju (1998.) ispitali razlikuju li se stavovi nastavnika prema dječjem nasilju za dvije kombinacije spola nasilnika i žrtve: nasilno ponašanje dječaka prema djevojčicama te djevojčica prema dječacima. Utvrdili su da ponašanja u kojima su dječaci nasilnici, a djevojčice žrtve, nastavnici češće proglašavaju nasilnima od istih tih ponašanja kada su nasilnici djevojčice, a žrtve dječaci. Osim toga, ista nasilnička ponašanja nastavnici su proglasili štetnijima za žrtvu onda kada se radilo o nasilju dječaka nad djevojčicama, nego kada se radi-

lo o nasilju djevojčica nad dječacima. Ovi nalazi pokazuju kako su spol počinitelja i spol žrtve važne varijable u ispitivanjima stavova prema agresivnosti i nasilju. Međutim, treba istaknuti kako pomalo iznenađuje što su u ovom istraživanju razmotrene samo razlike u stavovima prema raznospolnim kombinacijama spola žrtve i nasilnika, a ne i prema istospolnima (tj. prema nasilju dječaka nad dječacima i djevojčica prema djevojčicama), jer svakodnevna zapažanja, a i rezultati nekih istraživanja, pokazuju kako se u dječjoj i ranoj adolescentnoj dobi nasilje češće provodi nad pripadnicima istoga spola nego suprotnoga (Craig i sur., 2000.b). Stoga smo u ovom radu ispitali utjecaj spola agresora i spola žrtve na nastavničke procjene stupnja ozbiljnosti dječjega agresivnog ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrtve takva ponašanja i vjerojatnost nastavničke intervencije, razmatrajući pritom sve četiri kombinacije spola agresora i žrtve. Drugim riječima, zanimalo nas je imaju li nastavnici različite stavove prema istim oblicima agresivna ponašanja, ovisno o tome jesu li počinitelji takva ponašanja, kao i njegove žrtve, dječaci ili djevojčice.

Između tri komponente stavova koje su ispitivane u ovom radu može se očekivati stanovit stupanj povezanosti. Naime, logično je pretpostaviti da će ona ponašanja koja nastavnici smatraju agresivnijima, odnosno težima i ozbiljnijima, procijeniti i štetnijima za žrtvu, dok će za ona ponašanja koja procjenjuju manje ozbiljnima smatrati kako su žrtve njima manje povrijeđene. Može se također pretpostaviti kako će kod onih ponašanja koja procjenjuju ozbiljnijima i štetnijima za žrtvu nastavnici istodobno biti spremniji intervenirati. Craig i suradnici (2000.a) u uzorku budućih nastavnika utvrdili su najveću spremnost na intervenciju za fizičko, potom za verbalno, a najmanju za indirektno nasilje. Osim na opću spremnost na intervenciju, percepcija ozbiljnosti agresivna ponašanja i stupnja povrijeđenosti žrtve agresije može utjecati i na izbor vrste intervencije. Za većinu od nekoliko ispitivanih oblika neposredne intervencije nastavnika u situacijama kada su bili svjedoci nasilja među djecom Birkinshaw i Eslea (1998.) utvrdili su veću vjerojatnost primjene intervenciji kod direktnih oblika nasilja nego kod indirektnih, odnosno kod onih oblika nasilja koje su nastavnici procijenili ozbiljnijima i štetnijima za žrtvu. U skladu s time, one oblike ponašanja koje su procijenili manje ozbiljnima i manje štetnima za žrtvu (a to su bili indirektni oblici nasilja) nastavnici su češće ignorirali. U ovom radu zanimalo nas je koliki je stupanj povezanosti između tri ispitivane komponente stavova nastavnika prema dječjoj agresivnosti te postoje li razlike u spremnosti na intervenciju i vrstama intervencijskih akcija koje nastavnici poduzimaju kod onih agresivnih ponašanja koja smatraju ozbiljni-

jima i štetnijima, u odnosu na ona koja smatraju manje ozbiljnima i manje štetnima za žrtvu.

Ukratko, provedenim istraživanjem željeli smo odgovoriti na četiri pitanja: (1) Utječe li vrsta agresivna ponašanja na stavove nastavnika prema dječjoj agresivnosti, odnosno na njihovu procjenu stupnja ozbiljnosti agresivna ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrtve takva ponašanja i vjerojatnosti intervencije u slučaju kad su nastavnici sami svjedoci takva ponašanja; (2) Ovisi li stavovi nastavnika prema dječjoj agresivnosti, odnosno njihove procjene stupnja ozbiljnosti agresivna ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrtve takva ponašanja i vjerojatnosti intervencije ako nastavnik prisustvuje takvu ponašanju, o spolu počinitelja i spolu žrtve takva ponašanja; (3) Koliki je stupanj povezanosti između nastavničkih procjena ozbiljnosti agresivna ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrtve agresije i vjerojatnosti intervencije; (4) Postoje li razlike u vjerojatnosti primjene raznih intervencijskih mjera nastavnika s obzirom na vrstu dječjega agresivnog ponašanja.

METODA

Uzorak

U istraživanju je sudjelovalo 143 nastavnika od ukupno 350 nastavnika razredne nastave zaposlenih u osnovnim školama Hrvatskog zagorja. Zbog maloga broja nastavnika muškoga spola koji su obuhvaćeni istraživanjem¹ ($n = 7$) te podataka o postojanju spolnih razlika u stavovima prema agresiji (muškarci više odobravaju agresivno ponašanje nego žene – npr. Smith, 1984.), odgovori nastavnika muškoga spola isključeni su iz analize. Prema tome, konačni uzorak sastoji se od 136 nastavnica. Njihova prosječna dob iznosila je 39,9 godina ($SD = 8,42$, raspon od 23 do 64 godine), a prosječna duljina radnoga staža u razredu 16,9 godina ($SD = 9,59$, raspon od 1 do 44 godine).

Mjere

Nastavnice su ispunile upitnik o percepciji dječjega agresivnog ponašanja, koji je, po uzoru na slične upitnike upotrijebljene u istraživanjima stavova prema nasilju među djecom (Birkinshaw i Eslea, 1998.; Craig i sur., 2000.a), sastavljen za potrebe ovog istraživanja. Upitnik se sastojao od devet kratkih scenarija/vinjeta kojima je opisan po jedan oblik agresivna ponašanja karakterističan za djecu mlađe školske dobi. U svakoj vinjeti jedno je dijete (agresor) bilo agresivno prema drugom djetetu (žrtvi). Pri tome su varirani spol agresora i spol žrtve, i to tako da su konstruirana četiri oblika upitnika: upitnici u kojima su i agresori i žrtve bili dječaci (MM), upitnici u kojima su i agresori i žrtve bile djevojčice (ŽŽ), upitnici u koji-

ma su agresori bili dječaci, a žrtve djevojčice (MŽ) te upitnici u kojima su agresori bile djevojčice, a žrtve dječaci (ŽM). Manipulacija vrstom agresivna ponašanja provedena je tako da je u tri vinjete opisana fizička agresivnost (iskretanje ruke, podmetanje noge, guranje), u tri verbalna (vikanje i vrijeđanje, ruganje i nazivanje pogrđnim imenima, psovanje i prijetnje), a u tri indirektna (socijalna, odnosna) agresivnost (nagovaranje drugih na isključivanje nekoga djeteta iz grupe, ogovaranje, ignoriranje). Nakon svake vinjete postavljena su tri pitanja kojima se od nastavnika tražilo da: (a) procijene stupanj agresivnosti, odnosno ozbiljnosti opisanoga ponašanja, (b) procijene stupanj stradanja ili povrijeđenosti žrtve agresivna ponašanja te (c) označe kako reagiraju ili vjeruju da bi reagirali kada bi bili svjedoci opisane situacije. Ta su tri pitanja mjere zavisnih varijabli, odnosno tri komponente stavova prema dječjem agresivnom ponašanju.

Stupanj agresivnosti procjenjivan je na ljestvici od četiri stupnja, od 1 – uopće nije agresivno do 4 – izrazito agresivno. Na sličan način stupanj povrijeđenosti ili stradanja žrtve procijenjen je na ljestvici od 1 – uopće nije povrijeđen(a) do 4 – izrazito povrijeđen(a). Reakcije na dječje agresivno ponašanje ispitane su tako da je ponuđeno sedam najčešćih načina reagiranja u školskim uvjetima, među kojima su nastavnice trebale označiti sve one koje u sličnim situacijama i same primjenjuju. Ako se među ponuđenim načinima reagiranja nije nalazilo nešto što nastavnik obično čini, ostavljena mu je mogućnost da napiše o kakvoj je reakciji, odnosno intervenciji, riječ. Ponuđeni načini intervencije odnosili su se na kažnjavanje agresora, kažnjavanje agresora i žrtve, razgovor s agresorom i objašnjavanje neprihvatljivosti njegovog ponašanja, tješjenje žrtve, upućivanje agresora nekom od školskih stručnjaka, pozivanje agresorovih roditelja u školu te neupletanje, odnosno opcija "ne činim ništa".

Osim pitanja o percepciji dječjega agresivnog ponašanja i intervencijama nastavnika, upitnik je sadržavao i dva pitanja u kojima su nastavnici trebali procijeniti koliki im je problem u radu dječja agresivnost (od 1 – to mi uopće nije problem do 4 – to mi je trenutačno najveći problem) te koliko se smatraju nadležnima u nošenju s tim problemom (od 1 – osjećam se potpuno bespomoćno pred tim problemom do 4 – potpuno sam uspješna/an u nošenju s tim problemom). Upitnikom su prikupljeni i podaci o spolu i dobi nastavnika te ukupnom radnom stažu i radnom stažu provedenom u razredu.

Na procjenama ozbiljnosti agresivna ponašanja i stupnja povrijeđenosti žrtve agresije provedene su analize glavnih komponenata uz Varimax rotaciju, kako bi se utvrdila latentna struktura nastavničkih procjena, odnosno odredile vrste a-

● **TABLICA 1**
Faktorska struktura
nastavničkih procjena
ozbiljnosti
agresivnoga
ponašanja i stupnja
povrijeđenosti žrtve
(dva zadana faktora)
nakon provedene
Varimax rotacije

gresivna ponašanja koje nastavnice razlikuju. Kod obje su vrste procjena iz devet specifičnih agresivnih ponašanja izlučena 3 faktora značajna po Guttman-Kaiserovu kriteriju. Međutim, ta se tri faktora nisu mogla interpretirati kao očekivani faktori fizičke, verbalne i indirektno agresije. U obje faktorske analize prvi je faktor značajno saturirao čestice indirektno agresivnosti, dok su drugi i treći faktor saturirali i čestice fizičke i čestice verbalne agresivnosti. Kako je uz to treći faktor jedva prešao granicu statističke značajnosti (njegova svojstvena vrijednost za procjene ozbiljnosti ponašanja iznosila je 1,02, a za procjene stradanja žrtve 1,03), u sljedećem su koraku provedene analize glavnih komponenata sa dva zadana faktora, koji su također rotirani u Varimax poziciju. Ta dva faktora zajedno objasnila su 52,2% varijance percepcije stupnja agresivnosti te 50,6% varijance percepcije stupnja stradanja žrtve (tablica 1).

	Procjene ozbiljnosti ponašanja		Procjene povrijeđenosti žrtve agresije	
	F1	F2	F1	F2
	Indirektna agresivnost	Direktna agresivnost	Indirektna agresivnost	Direktna agresivnost
IA 1 – Ignoriranje	,74	,22	,83	,01
IA 2 – Ogovaranje	,81	,15	,69	,29
IA 3 – Isključivanje iz grupe	,79	-,03	,70	,24
FA 1 – Podmetanje noge	-,02	,69	,07	,63
FA 2 – Guranje	,27	,52	,31	,50
FA 3 – Iskretanje ruke	,06	,76	,15	,68
VA 1 – Vikanje i vrijeđanje	,43	,54	,42	,48
VA 2 – Ruganje i nazivanje pogrđnim imenima	,61	,38	,70	,18
VA 3 – Psovanje i prijetnje	,39	,51	,13	,76
Svojstvena vrijednost	2,61	2,09	2,46	2,16
% objašnjene varijance	29,0	23,2	27,4	23,2

Premda ni dvofaktorska struktura nije posve čista, čini se kako se u oba slučaja prvi faktor može interpretirati kao indirektna, a drugi kao direktna agresivnost. Međutim, dok su se indirektna agresivna ponašanja i fizički agresivna ponašanja jasno razdvojila u zasebne faktore, pozicija verbalnih agresivnih ponašanja nije tako jasna. Kod procjena ozbiljnosti ponašanja sva su tri primjera verbalno agresivnih ponašanja (vikanje i vrijeđanje, ruganje i nazivanje pogrđnim imenima, psovanje i prijetnje) značajno zasićena i faktorom direktne i faktorom indirektno agresije. Kod procjena povrijeđenosti žrtve agresije jedan je oblik verbalno agresivnoga ponašanja (vikanje i vrijeđanje) podjednako zasićen obama faktorima, jedan je u većoj mjeri zasićen faktorom indirektno agresije (ruganje i nazivanje pogrđnim imenima), a jedan faktorom direktne agresije (psovanje i prijetnje). Ipak, kod obje vrste procjena (i ozbiljnosti ponašanja i povrijeđenosti žrtve) dva od tri verbal-

no agresivna ponašanja imaju veće zasićenje faktorom direktne agresivnosti. Kako se k tome verbalna agresivnost i teorijski smatra direktnim, a ne indirektnim oblikom agresije (Campbell i sur., 1997.; Crick i Grotper, 1995.; Lagerspetz i sur., 1988.; Rys i Bear, 1997.), kod formiranja konačnih rezultata sve tri čestice verbalne agresivnosti sumirane su zajedno s česticama fizičke agresivnosti u kompozitni rezultat direktne agresije, dok su čestice indirektno agresivnosti sumirane u kompozitni rezultat indirektno agresije.

Osim u cijelom uzorku, analize glavnih komponenata provedene su i u četiri subuzorka nastavnica koje su ispunile različite oblike upitnika s obzirom na spol agresora i žrtve.² Ukupno uzevši, struktura nastavničkih procjena ozbiljnosti i štetnosti različitih oblika dječjega agresivnog ponašanja u ta se četiri subuzorka pokazala sličnom, što znači da je uglavnom neovisna o kombinacijama spola agresora i žrtve. U sva četiri subuzorka ponovno su se jasno izdvojili faktori indirektno i direktne agresije – kako za procjene ozbiljnosti ponašanja tako i za procjene povrijeđenosti žrtve – dok se verbalna i fizička agresivna ponašanja nisu razdvojila u zasebne faktore. Zanimljivo je, međutim, spomenuti kako su se u subuzorcima u kojima su agresori u vinjetama bili dječaci (bez obzira na to jesu li žrtve bile djevojčice ili dječaci) verbalna agresivna ponašanja pokazala u većoj mjeri saturirana faktorom indirektno agresije nego u subuzorcima u kojima su agresori bile djevojčice. Premda, zbog male veličine subuzoraka, takav trend valja uzeti s velikim oprezom, on upućuje na mogućnost da nastavnice ponešto drugačije određuju agresivna ponašanja dječaka i djevojčica. Točnije, moguće je da verbalnu agresiju dječaka u većoj mjeri percipiraju kao indirektno ponašanje, a verbalnu agresiju djevojčica kao direktno, što bi bilo zanimljivo provjeriti u budućim istraživanjima. Ipak, slično kao i u čitavom uzorku (tablica 1), i u subuzorcima dječaka verbalna agresivna ponašanja bila su saturirana i faktorom direktne agresije, a neka čak i isključivo tim faktorom.

Ukratko, na temelju provedenih faktorskih analiza odlučeno je da se u konačnici formiraju četiri kompozitna rezultata: nastavnička procjena ozbiljnosti direktnih (verbalnih i neverbalnih) agresivnih ponašanja, nastavnička procjena ozbiljnosti indirektnih (usmjerenih na socijalne odnose) agresivnih ponašanja, nastavnička procjena stupnja povrijeđenosti žrtve direktnih oblika agresivnoga ponašanja i nastavnička procjena stupnja povrijeđenosti žrtve indirektnih oblika agresivnoga ponašanja. Svi su kompozitni rezultati formirani kao prosječne procjene za pripadajuće vinjete, tako da se njihov teorijski raspon kreće od 1 do 4, a veće vrijednosti upućuju na veći stupanj percipirane ozbiljnosti, odnosno agresivnosti ponašanja, kao i veći stupanj percipirane povrijeđenosti žrtve. Sve četiri tako formirane mjere pokazale su zadovoljavajuću

unutrašnju konzistenciju – Cronbachovi alfa koeficijenti iznose ,73 za procjene ozbiljnosti indirektna agresije, ,72 za procjene ozbiljnosti direktne agresije i stupnja povrijeđenosti žrtve indirektna agresije te ,70 za procjene stupnja povrijeđenosti žrtve direktne agresije.

Osim ova četiri kompozitna rezultata, izračunana je i spremnost nastavnica na intervenciju kod direktnih i kod indirektnih agresivnih ponašanja. Spremnost na intervenciju najprije je određena za svaku od 9 vinjeta, i to kao ukupan broj akcija koje bi nastavnik u opisanoj situaciji poduzeo (odgovori "ne činim ništa" pritom nisu uzeti u obzir). Potom je izračunan prosječan broj akcija, odnosno intervencija, za 6 direktnih i 3 indirektna agresivna ponašanja. Taj je prosječan broj akcija mjera spremnosti nastavnika na intervenciju i može se kretati u rasponu od 0 (što znači da nastavnik ne poduzima ništa) do 7 (što znači da nastavnik u prosjeku u takvim situacijama poduzima 7 intervjenskih mjera).

Postupak

Podaci su prikupljeni na Međuškolskom stručnom vijeću učitelja nižih razreda osnovnih škola Krapinsko-zagorske županije, održanom u Zaboku u ožujku 2003. godine. Prije predavanja o dječjoj agresivnosti i mogućnostima nošenja škole s tim problemom (koje je održala autorica ovoga rada), nastavnici su zamoljeni da ispune upitnik kojim se ispituje njihovo mišljenje o nekim oblicima dječjega agresivnog ponašanja. Pri tome im je rečeno da upitnik ispune samo ako žele. Ni jedan od 143 nastavnika, koliko ih je prisustvovalo na aktivu, nije odbio ispuniti upitnik. No, kao što je već rečeno, podaci dobiveni od nastavnika muškoga spola nisu uvršteni u obradbu. Kako su postojale četiri verzije upitnika, one su prisutnim nastavnicima raspodijeljene slučajnim odabirom. Zbog manjih organizacijskih poteškoća prilikom dijeljenja upitnika, broj ispunjenih upitnika razlikuje se za svaki od četiri oblika: ŽŽ oblik upitnika ispunile su 43, MM oblik 42, MŽ oblik 27, a ŽM oblik 24 nastavnice. Ispunjavanje upitnika trajalo je približno 15 minuta. Anketa je bila anonimna.

REZULTATI

Preliminarne analize

U obradbi podataka najprije je jednosmjernim ANOVA-ma provjereno postoje li razlike između četiri skupine nastavnica koje su ispunjavale različite oblike upitnika s obzirom na spol žrtve i spol agresora na sljedećim kontrolnim varijablama: dob, radni staž u razredu, procjena vlastite kompetentnosti u nošenju s problemom dječje agresivnosti i procjena veličine toga problema. Rezultati su pokazali da se četiri skupine nastavnica ne razlikuju značajno ni na jednoj od tih varijabli,

zbog čega u glavnim analizama nije kontroliran njihov utjecaj. U čitavom uzorku 56% nastavnica procijenilo je dječju agresivnost manjim, a 30% većim problemom u svom radu. Za 7% nastavnica dječja agresivnost uopće nije problem, dok je za njih 6% to najveći problem u radu. U prosjeku, na ljestvici od 1 do 4 nastavnice su problem dječje agresivnosti procijenile vrijednošću 2,3 (SD=,71), dok su svoju kompetentnost u nošenju s tim problemom procijenile vrijednošću 2,8 (SD=,57). Pri tome ih se 70% smatra dosta uspješnima, a 6% potpuno uspješnima u nošenju s problemom dječje agresivnosti. Njih 22% misli kako nisu baš naročito uspješne u tome, dok ih se 2% osjeća potpuno bespomoćnima pred tim problemom.

Izračunana je i korelacija između procjena veličine problema agresivnosti i kompetentnosti u nošenju s tim problemom. Ona u čitavom uzorku iznosi $-.46$ ($p < .001$), pokazujući kako se one nastavnice koje agresivnost vide kao veći problem istodobno osjećaju i manje nadležnima u nošenju s njime. Izračunane su i korelacije procjena vlastite kompetentnosti u nošenju s dječjom agresivnošću te procjena veličine toga problema, s jedne strane, i zavisnih varijabli (percepcije ozbiljnosti/agresivnosti ponašanja, percepcije stupnja povrijeđenosti žrtve agresije, spremnosti na akciju) s druge strane, i to posebno za direktnu i posebno za indirektnu agresivnost. Od 12 izračunanih koeficijenata korelacije samo je jedan bio statistički značajan, i to koeficijent korelacije između procjene veličine problema agresivnosti i percepcije povrijeđenosti žrtve direktne agresije ($r = .23$, $p < .01$). Taj koeficijent pokazuje kako nastavnice kojima je dječja agresivnost općenito veći problem procjenjuju da direktna agresivnost ima snažnije negativne posljedice na žrtve nego što to smatraju nastavnice kojima je agresivnost manji problem u radu. Ostale zavisne varijable ne koreliraju, dakle, ni s procjenama kompetentnosti u nošenju s problemom dječje agresivnosti ni s procjenama veličine toga problema, što je dodatno pokazalo kako u glavnim analizama ne treba kontrolirati utjecaj tih varijabli.

Utvrđene su i korelacije između dobi i radnoga staža, s jedne strane, te procjena veličine problema agresivnosti i kompetentnosti u nošenju s njim, s druge. Ni jedna od tih korelacija nije se pokazala značajnom, što znači da je agresivnost jednako velik problem mlađima i starijima, odnosno iskusnijima i manje iskusnim nastavnicama, kao i to da se mlađe i starije, odnosno iskusnije i manje iskusne, nastavnice osjećaju jednako nadležnima u nošenju s tim problemom.

Razlike u procjenama ozbiljnosti/agresivnosti ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrtve agresije i spremnosti na intervenciju ovisno o vrsti agresivnosti, spolu agresora i spolu žrtve

U tablici 2 prikazane su aritmetičke sredine i standardne devijacije nastavničkih procjena ozbiljnosti/agresivnosti ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrtve agresije i spremnosti na

● **TABLICA 2**

Aritmetičke sredine i standardne devijacije nastavnčkih procjena ozbiljnosti/agresivnosti ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrtve agresije i spremnosti na intervenciju s obzirom na vrstu agresivnoga ponašanja te spol agresora i žrtve

intervenciju s obzirom na vrstu agresivnosti (direktna ili indirektna) te spol agresora i spol žrtve, odnosno vrstu ispunjanog upitnika (MM, ŽŽ, MŽ i ŽM). Značajnost razlika u nastavnčkim procjenama provjerena je analizama varijance s ponovljenim mjerenjima, u kojima je vrsta agresivnosti bila unutargrupna varijabla, dok su četiri kombinacije spola agresora i spola žrtve predstavljale međugrupnu varijablu. Rezultati analiza varijance prikazani su u tablici 3.

Spol agresora i žrtve	Percepcija ozbiljnosti/ agresivnosti ponašanja		Percepcija povrijeđenosti žrtve		Spremnost na intervenciju	
	Direktna agresija	Indirektna agresija	Direktna agresija	Indirektna agresija	Direktna agresija	Indirektna agresija
	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)
MM (n = 42)	2,7 (.43)	2,0 (.53)	2,8 (.38)	2,6 (.58)	1,8 (.59)	1,5 (.61)
ŽŽ (n = 43)	2,8 (.32)	2,2 (.63)	2,8 (.33)	2,6 (.55)	1,8 (.57)	1,4 (.65)
MŽ (n = 27)	2,8 (.43)	2,0 (.53)	2,9 (.46)	2,6 (.59)	2,1 (.48)	1,4 (.55)
ŽM (n = 24)	2,7 (.36)	2,0 (.57)	2,8 (.39)	2,6 (.53)	1,8 (.58)	1,4 (.67)
Svi (n = 136)	2,7 (.38)	2,1 (.57)	2,8 (.38)	2,6 (.56)	1,8 (.57)	1,4 (.62)

Napomena: MM – agresori i žrtve dječaci; ŽŽ – agresori i žrtve djevojčice; MŽ – agresori dječaci, žrtve djevojčice; ŽM – agresori djevojčice, žrtve dječaci

Efekt	Percepcija ozbiljnosti/ agresivnosti ponašanja		Percepcija povrijeđenosti žrtve		Spremnost na intervenciju	
	df	F	df	F	df	F
Vrsta agresivnog ponašanja	1,132	253,26***	1,131	33,82***	1,132	102,41***
Spol agresora i žrtve	3,132	,33	3,131	,11	3,132	,59
Vrsta A. P. × Spol A. i Ž.	3,132	,97	3,131	,28	3,132	2,46

***p < ,001

● **TABLICA 3**

Rezultati analiza varijance s ponovljenim mjerenjima za zavisne varijable ozbiljnosti/agresivnosti ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrtve agresije i spremnosti na intervenciju s obzirom na vrstu agresivnoga ponašanja (unutargrupna varijabla) te spol agresora i spol žrtve (međugrupna varijabla)

Vrsta agresivnoga ponašanja značajno je utjecala na sve tri zavisne varijable: za procjenu ozbiljnosti/agresivnosti ponašanja $F_{(1,132)}=253,26$, za procjenu stupnja povrijeđenosti žrtve $F_{(1,131)}=33,82$, a za spremnost na intervenciju $F_{(1,132)}=102,41$; u sva tri slučaja $p < ,001$. Iz aritmetičkih sredina (tablica 2) vidi se da direktna agresivna ponašanja nastavnice procjenjuju ozbiljnijima, odnosno više "agresivnima" ($M=2,7$, $SD=,38$) od indirektnih agresivnih ponašanja ($M=2,1$, $SD=,57$). Nadalje, nastavnice su procijenile kako su žrtve direktnih agresivnih ponašanja u nešto većoj mjeri povrijeđene ($M=2,8$, $SD=,38$) od žrtava indirektnih agresivnih ponašanja ($M=2,6$, $SD=,56$) te su pokazale veću spremnost na intervenciju kad je riječ o direktnoj ($M=1,8$, $SD=,57$) nego o indirektnoj agresivnosti ($M=1,4$, $SD=,62$). Spol agresora i žrtve nije utjecao ni na jednu od tri zavisne varijable, kao ni interakcija spola agresora i spola žrtve s vrstom agresivnoga ponašanja.

Povezanost procjena ozbiljnosti/agresivnosti ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrtve agresije i spremnosti na intervenciju

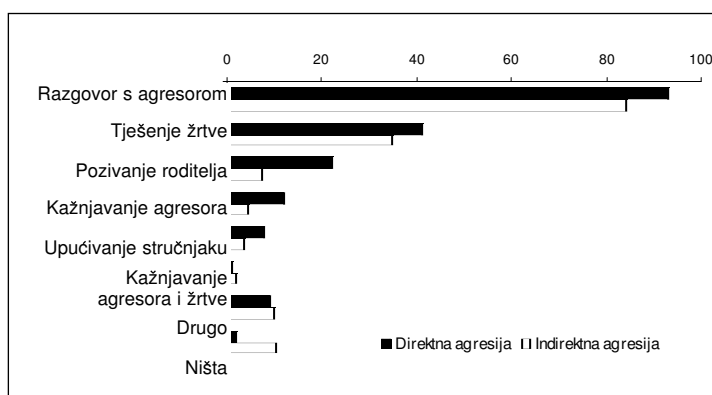
Kako bi se utvrdila povezanost između tri ispitivane komponente stavova (procjena ozbiljnosti agresivnog ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrtve agresije i spremnost na intervenciju), izračunani su koeficijenti korelacije među njima, i to posebno za direktnu i posebno za indirektnu agresivnost. Procjene ozbiljnosti agresivna ponašanja i stupnja povrijeđenosti žrtve međusobno koreliraju ,87 za direktnu agresivnost te ,60 za indirektnu agresivnost (u oba slučaja $p < ,001$), što znači da se stradanje žrtve procjenjuje većim za ona ponašanja koja se percipiraju ozbiljnijima, odnosno agresivnijima, osobito ako je riječ o direktnim oblicima agresivnosti. Spremnost na intervenciju kod direktne agresije korelira ,36 s procjenama ozbiljnosti ponašanja te ,35 s procjenama povrijeđenosti žrtve (u oba slučaja $p < ,001$), što pokazuje kako su nastavnice spremnije intervenirati kod onih direktnih agresivnih ponašanja koja procjenjuju ozbiljnijima i štetnijima za žrtvu. Isti je trend utvrđen i za indirektnu oblike agresivnosti, kod kojih korelacija između spremnosti na intervenciju i percepcije ozbiljnosti ponašanja iznosi ,31, a između spremnosti na intervenciju i percepcije stupnja povrijeđenosti žrtve ,35 (u oba slučaja $p < ,001$).

Vrste intervencija kod direktne i indirektnu agresivnosti

Za svaki od sedam ponuđenih oblika intervencije, kao i za osmu, otvorenu opciju, izračunana je prosječna proporcija nastavnica koje taj oblik intervencije primjenjuju, i to posebno za direktne i posebno za indirektnu oblike agresivna ponašanja (slika 1). Potom je t-testom za proporcije za svaki oblik intervencije izračunana značajnost razlike u učestalosti, odnosno vjerojatnosti primjene kod direktne i indirektnu agresije. Kod oba oblika agresivnosti najčešći oblik intervencije jest razgovor s agresorom i objašnjavanje neprihvatljivosti njegova ponašanja. Kod direktnih oblika agresije takva se intervencija u prosjeku primjenjuje u 93% slučajeva, a kod indirektnih oblika agresije u 84% slučajeva ($t=2,94$, $df=135$, $p < ,01$). Na drugom mjestu po učestalosti, odnosno vjerojatnosti primjene, nalazi se tješjenje žrtve, koje se u prosjeku primjenjuje u 41% slučajeva direktne te 34,8% slučajeva indirektnu agresivnosti ($t=2,2$, $df=135$, $p < ,05$). U 22% slučajeva direktne te 7,1% slučajeva indirektnu agresivnosti roditelji agresivnoga djeteta pozivaju se u školu ($t=4,36$, $df=135$, $p < ,01$), dok se kažnjavanju agresora pribjegava u 12% slučajeva direktne i 4,2% slučajeva indirektnu agresivnosti ($t=3,35$, $df=135$, $p < ,01$). Agresivno dijete razmjerno se rijetko upućuje školskom psihologu, pedagogu ili ravnatelju (u 7,6% slučajeva direktne te 3,4% slučajeva indirektnu agresije, $t=1,75$, $df=135$, $p < ,10$). Iznimno se ri-

jetko istodobno kažnjavaju i agresor i žrtva (,1% kod direktne te ,5% kod indirektna agresije, $t=-,60$, $df=135$, $p>,10$). U 8,9% slučajeva direktne te 9,8% slučajeva indirektna agresivnosti nastavnice su navele kako primjenjuju neki drugi oblik intervencije, koji se nije nalazio među ponuđenim odgovorima ($t=-,55$, $df=135$, $p>,10$). Najčešće su pritom navodile kako istodobno razgovaraju i s agresorom i sa žrtvom (katkad i s cijelim razredom) te im zajednički objašnjavaju neprihvatljivost agresivnoga ponašanja. Konačno, u 10,3% slučajeva indirektna agresivnosti te 1,7% slučajeva direktne agresivnosti nastavnice uopće ne interveniraju, odnosno ne čine ništa ($t=-3,37$, $df=135$, $p<,01$).

SLIKA 1
Samoiskazana učestalost primjene različitih oblika intervencije nastavnica kod dječjih direktnih i indirektnih agresivnih ponašanja

Napomena: Prikazane su vrijednosti postoci nastavnica koje izvještavaju o primjeni navedene intervencijske mjere kada svjedoče direktnim, odnosno indirektnim, oblicima dječje agresivnosti.

RASPRAVA

Ovo istraživanje provedeno je s ciljem upoznavanja stavova nastavnika razredne nastave prema uobičajenim, svakodnevnim oblicima dječjega agresivnog ponašanja i utvrđivanja utjecaja vrste agresivnosti, spola agresora i spola žrtve na tri mjere stavova: procjenu ozbiljnosti agresivnoga ponašanja, procjenu stupnja povrijeđenosti žrtve agresivnoga ponašanja te spremnost na intervenciju.

Premda je upitnik kojim su ispitani stavovi nastavnica obuhvaćao tri vrste agresivnoga ponašanja – verbalno, fizičko i indirektno – faktorske analize nastavnčkih procjena pokazale su da je opravdanije govoriti o dvije vrste dječje agresije koje nastavnice razlikuju: o direktnoj i indirektnoj agresiji. U ranijim istraživanjima stavova nastavnika prema dječjem nasilju (Birkinshaw i Eslea, 1998.; Craig i sur., 2000.a) nije provjeravana struktura nastavnčkih procjena, nego su podaci analizirani u skladu s apriornom podjelom na tri vrste nasilja (verbalno, fizičko, indirektno). Naš nalaz o tome kako na-

stavnice u svojim procjenama ozbiljnosti i štetnosti različitih vrsta dječjega agresivnog ponašanja ne razlikuju u dovoljnoj mjeri direktne verbalne oblike agresije od direktnih fizičkih oblika agresije pokazuje kako nastavničkom određenju dječje agresije i pojedinih njezinih vrsta valja posvetiti veću pozornost u budućim istraživanjima. Drugim riječima, u literaturi o agresivnosti nedostaje empirijskih podataka o tome kako nastavnici i drugi laici (npr. roditelji, sama djeca) definiraju dječju agresiju i koje vrste agresije razlikuju te u kojoj se mjeri takva laička određenja podudaraju sa znanstvenim definicijama i teorijama. U ovom istraživanju obradba podataka provedena je uz davanje prednosti utvrđenoj latentnoj strukturi nastavničkih procjena nad polaznom apriornom klasifikacijom vrsta dječjega agresivnog ponašanja, tako da su formirani kompozitni rezultati za direktnu i indirektnu agresiju, a ne za verbalnu, fizičku i indirektnu.

Rezultati provedenih analiza pokazali su da direktne oblike agresivnoga ponašanja nastavnice procjenjuju ozbiljnijima od indirektnih oblika agresivnosti. Dok su direktna agresivna ponašanja procijenjena "prilično agresivnima", indirektni oblici agresivnosti procijenjeni su agresivnima tek "u malo mjeri". Indirektne oblike agresivnosti nastavnice su procijenile i manje uznemirujućima za žrtvu. Oba ova nalaza u skladu su s rezultatima istraživanja u kojima su ispitivani stavovi nastavnika (Birkinshaw i Eslea, 1998.) i budućih nastavnika (Craig i sur., 2000.a) prema nasilju među djecom. Uzeti zajedno, oni pokazuju kako u svoje definicije agresivnosti i nasilja nastavnici u većoj mjeri uvrštavaju direktna fizička i verbalna ponašanja negoli indirektna. Drugim riječima, čini se kako prema određenju nastavnika direktna agresivna ponašanja u većoj mjeri zaslužuju etiketu "agresivnog" i "nasilnog" od indirektnih oblika agresivnosti.

Iz dječje se perspektive, međutim, ozbiljnost i štetnost različitih oblika agresivnoga ponašanja mogu činiti potpuno drugačijima. Tako Olweus (1991.) navodi kako su djeca koja su česte žrtve agresivnoga i nasilnoga ponašanja druge djece indirektni oblici agresivnosti, osobito socijalno izoliranje i isključivanje, najgora od svih vrsta agresije. Slično tome, djeca često izražavaju preferenciju direktnih fizičkih (npr. pljuska) i verbalnih (vikanje, držanje prodike) oblika kažnjavanja nad emocionalnim oblicima kažnjavanja od roditelja (neobraćanje pažnje, uskraćivanje ljubavi) (Kuterovac Jagodić i sur., 2003.). Čini se kako povrijeđenost koju žrtve osjećaju u indirektnim oblicima agresije (i koja je najvećim dijelom suptilne emocionalne prirode) može biti veća od povrijeđenosti koju trpe u direktnim oblicima agresivnosti. To bi mogao biti i jedan od razloga zbog kojega vršnjaci češće odbacuju djecu sklonu indirektnim

oblicima agresije od djece koja su sklonija direktnim oblicima agresije (Lancelotta i Vaughn, 1989.).

Nažalost, do sada ni u jednom istraživanju nisu izravno uspoređivani stavovi nastavnika sa stavovima djece. Međutim, ovakvo uspoređivanje rezultata različitih istraživanja sugerira kako se oni oblici agresivnosti koji su djeci najgori (indirektna agresivnost) nastavnicima čine najmanje ozbiljnima i štetnima, i obrnuto. Vjerojatno je riječ o neprepoznavanju i/ili podcjenjivanju ozbiljnosti i važnosti indirektna agresivnosti kod nastavnika, što upućuje na potrebu njihove edukacije o takvim manifestacijama agresije i njihovim učincima na žrtve. Sve dok takve oblike agresije nastavnici ne budu smatrali jednako ozbiljnima i štetnima za žrtve kao i direktne oblike agresivnosti, ne možemo očekivati ni da će se s njima uspješno nositi. A sve dok se nastavnici ne budu uspješno nosili sa svim oblicima dječje agresivnosti, ne možemo očekivati ni njihovo osjetnije smanjenje.

Važno je također istaknuti kako su, prema očekivanju, nastavničke procjene ozbiljnosti agresivnih ponašanja i njihove procjene stupnja povrijeđenosti žrtve takvih ponašanja u našem istraživanju bile u visokim međusobnim korelacijama. Procjene ozbiljnosti ponašanja i stupnja povrijeđenosti žrtve dijele 36% varijance kod indirektnih agresivnih ponašanja te čak 76% varijance kod direktnih agresivnih ponašanja. Utvrđeni koeficijenti korelacije pokazuju kako se ona agresivna ponašanja koja se procjenjuju ozbiljnijima, odnosno agresivnijima, smatraju i štetnijima za žrtvu, osobito ako je riječ o direktnim oblicima agresije. Veća povezanost ovih dviju mjera kod direktnih oblika agresivnosti jednim dijelom vjerojatno odražava činjenicu da je takve oblike agresivnosti, kao i njihove posljedice, znatno lakše primijetiti i opažati nego indirektna oblike agresije. K tome, kod direktnih agresivnih ponašanja, osobito kod fizičkih, posljedice su mnogo izravnije povezane sa samim agresivnim činom nego što su to kod indirektnih oblika agresivnosti. Konačno, posljedice direktnih agresivnih ponašanja ne samo da je lakše opaziti nego ih je i lakše procjenjivati i kvantificirati. Za razliku od toga, indirektni oblici agresivnosti i njihove posljedice često su prikriveni (neki autori tu vrstu agresije i nazivaju "prikrivenom" agresijom), a agresor često ostaje nepoznat i neotkriven ne samo promatračima nego i samoj žrtvi (Campbell i sur., 1997.; Crick i Grot-peter, 1995.; Lagerspetz i sur., 1988.; Rys i Bear, 1997.). Posljedice indirektna agresije najčešće su psihološke i emocionalne naravi, zbog čega ih je teško opažati i kvantificirati.

U ovom istraživanju ispitana je i sklonost nastavnika prema poduzimanju neposrednih mjera intervencije u epizodama dječjega agresivnog ponašanja te je utvrđena povezanost

takve sklonosti s procjenama ozbiljnosti agresivnoga ponašanja i stupnja povrijeđenosti žrtve agresije. Korelacijskom analizom utvrđeno je kako su nastavnice spremnije intervenirati kod onih ponašanja koja procjenjuju agresivnijima i štetnijima za žrtvu, bilo da je riječ o direktnim ili o indirektnim oblicima agresije (koeficijenti korelacije kreću se u rasponu od ,31 do ,36). Rezultati analize varijance za spremnost na intervenciju kao zavisnu varijablu pokazali su pak kako su nastavnice spremnije intervenirati u slučajevima direktne agresije nego u slučajevima indirektna agresije. Kod direktnih agresivnih ponašanja nastavnice su u prosjeku spremne poduzeti dvije akcije ($M=1,8$), dok su kod indirektnih agresivnih ponašanja u prosjeku spremne poduzeti nešto više od jedne takve akcije ($M=1,4$). Ispitujući stavove budućih nastavnika prema dječjem nasilju, a ne svakodnevnoj agresivnosti, te uz nešto drugačiju operacionalizaciju spremnosti na intervenciju, Craig i suradnici (2000.a) došli su do sličnih nalaza, utvrdivši najveću vjerojatnost intervencije kod fizičkih oblika nasilja, potom kod verbalnih, a najmanju kod indirektnih. Birkinshaw i Eslea (1998.) u svom istraživanju stavova nastavnika prema nasilju među djecom nisu analizirali opću spremnost na intervenciju, već samo vjerojatnost poduzimanja pojedinačnih intervencijskih akcija, ali su za većinu ispitivanih akcija utvrdili veću vjerojatnost primjene kod direktnih oblika nasilja nego kod indirektnih.

Analiza pojedinačnih oblika intervencije u našem istraživanju pokazala je kako četiri od sedam ispitivanih načina intervencije nastavnice primjenjuju (ili navode da bi primijenile) statistički značajno češće kod direktne agresivnosti nego kod indirektna agresivnosti. To su razgovor s agresorom i objašnjavanje neprihvatljivosti agresivna ponašanja, tješjenje žrtve, pozivanje roditelja agresivnoga djeteta u školu i kažnjavanje agresivnoga djeteta. Ova četiri ponašanja ujedno su i najčešći oblici intervencije. Za upućivanje agresora na razgovor sa psihologom, pedagogom, ravnateljem ili drugim školskim stručnjakom razlika u čestini primjene kod direktne i indirektna agresivnosti nalazi se na granici statističke značajnosti, također u smjeru češće upotrebe kod direktne agresije. Opciju "ne činim ništa" nastavnice su pak značajno češće birale kod indirektna agresivnosti nego kod direktne agresivnosti. Za ostale načine neposredne intervencije nastavnice su procijenile da ih primjenjuju vrlo rijetko i nisu postojale razlike u čestini njihove upotrebe s obzirom na vrstu agresivnosti.

Posebno valja istaknuti kako je u našem istraživanju, kao i u nekim ranijim istraživanjima nasilja među djecom (npr. Charach i sur., 1995.), utvrđeno da nastavnice općenito izvještavaju o velikoj učestalosti interveniranja kad su i same svjedoci dječje agresivnosti. U samo 2% situacija direktne te u 10% slučajeva indirektna agresije nastavnice iz našeg uzorka pro-

cijenile su da uopće ne bi intervenirale. Međutim, naši rezultati istodobno pokazuju kako nastavnice rabe prilično malen repertoar mogućih postupaka intervencije. Uz iznimku razgovora s agresorom, koji se provodi u 93% slučajeva direktne te u 84% slučajeva indirektno agresije, ostali se oblici intervencije rabe u manje od polovice situacija, a većina njih i u manje od 10% slučajeva, pogotovo kad je riječ o indirektnoj agresivnosti. Ovakva distribucija upotrebe različitih oblika intervencije upućuje na mogućnost nedostatna znanja nastavnika o učinkovitim intervencijskim tehnikama, što je još jedno od područja na kojima bi ih trebalo dodatno educirati.

Zanimljivo je spomenuti kako su neka istraživanja pokazala da djeca, u usporedbi s nastavnicima, izvještavaju o znatno manjoj frekvenciji nastavnčkih intervencija. U istraživanju Characha i suradnika (1995.) samo je 25% djece priopćilo kako u epizodama nasilja među djecom nastavnici gotovo uvijek interveniraju, dok je to isto priopćilo čak 75% nastavnika. Opservacijske studije rezultiraju nalazima o još nižim postocima nastavnčkih intervencija. U istraživanjima Craiga i suradnika (Craig i Pepler, 1997.; Craig i sur., 2000.b) zabilježeno je da nastavnici reagiraju samo u 4 – 15% epizoda nasilja na školskom igralištu te u približno 20% epizoda nasilja u učionici. Ovaj raskorak između deklarirane i stvarne učestalosti nastavnčkih intervencija, kao i između učestalosti nastavnčke intervencije kako je percipiraju djeca i sami nastavnici, jednim je dijelom vjerojatno posljedica poteškoća s opažanjem indirektnih oblika agresivnosti u realnim uvjetima, koje su ranije spomenute. Kod onih oblika agresivnosti koje nastavnici teško primjećuju ne može se očekivati ni da će poduzeti neku intervenciju. Na razliku između učestalosti nastavnčke intervencije kako je procjenjuju učenici i sami nastavnici mogu, osim toga, utjecati i razlike u njihovim stavovima prema različitim vrstama agresivnosti. Podcjenjivanje ozbiljnosti i štetnosti indirektnih oblika agresivnosti, koje je, čini se, prisutno kod dijela nastavnika, može dovesti do svjesne odluke o ne-reagiranju kod takvih oblika dječjega ponašanja (za razliku od nemogućnosti da se ono opazi). S druge pak strane, djeca kojoj su takvi oblici agresivnosti često važniji i teži od onih direktnih mogu precijeniti učestalost neinterveniranja nastavnika, što u konačnici može rezultirati ovako velikim raskorakom u procjenama učestalosti nastavnčkih intervencija.

Nalaz o većoj spremnosti nastavnika na intervenciju kod direktnih u odnosu na indirektno oblike agresivnosti može se povezati i s krivuljama razvoja različitih vrsta agresivnosti. Poznato je, naime, kako se s prijelazom iz djetinjstva u adolescenciju smanjuje učestalost fizičke agresivnosti, a povećava učestalost verbalne i indirektno agresije (Bjorkquist, Lagerspetz i Kauaiainen, 1992.). Različite reakcije nastavnika na različite oblike agresivnosti te općenito manja spremnost na rea-

giranje kod indirektno agresivnosti mogu biti jedan od činitelja koji pridonosi takvom razvojnom trendu. Naime, nereagirane na neke oblike agresivnoga ponašanja povećava vjerojatnost njihova pojavljivanja u budućnosti. Za razliku od toga, vjerojatnost budućega pojavljivanja onih oblika agresivnoga ponašanja kod kojih su nastavnici spremniji reagirati vjerojatno će se smanjiti, jer se agresoru jasno pokazuje kako se takvo ponašanje ne tolerira i kako ne može proći neopaženo.

Stavovi nastavnica u našem se istraživanju nisu pokazali povezanim sa spolom agresora i spolom žrtve. Nastavnice su iste oblike agresivnoga ponašanja procijenile jednako ozbiljnima i štetnima za žrtvu te su pokazale jednaku spremnost na intervenciju, bez obzira na to jesu li procjenjivale agresivno ponašanje dječaka prema dječacima, djevojčica prema djevojčicama, dječaka prema djevojčicama ili djevojčica prema dječacima. Za razliku od toga, Birkinshaw i Eslea (1998.) u svom su istraživanju stavova nastavnika prema dječjem nasilju utvrdili značajan utjecaj spola agresora i žrtve i na vjerojatnost označavanja ponašanja kao "nasilnog" i na procjene stupnja uznemirenosti žrtve. Pokazalo se kako su ponašanja u kojima su dječaci bili nasilnici, a djevojčice žrtve, nastavnici češće proglašavali nasilnima od istih ponašanja kada su nasilnici bile djevojčice, a žrtve dječaci. Također, nasilnička ponašanja dječaka nad djevojčicama procijenjena su "više uznemirujućima" za žrtvu od istih tih ponašanja kada su nasilnici bile djevojčice, a žrtve dječaci. Nesklad između naših rezultata i rezultata Birkinshawa i Eslea jednim se dijelom može objasniti različitošću razmatranih agresivnih ponašanja. Dok su u našem istraživanju to bila svakodnevna agresivna ponašanja karakteristična za djecu mlađe školske dobi, kod njih se, kao što je već rečeno, radilo o nasilničkim ponašanjima koja su karakterističnija za djecu starijega školskog uzrasta i adolescente. Drugi razlog različitosti naših i njihovih nalaza može proizlaziti iz činjenice što su u našem istraživanju analizirane razlike s obzirom na sve četiri kombinacije spola agresora i spola žrtve, a u njihovu samo s obzirom na dvije raznospolne. Premda je, čini se, takav izbor raznospolnih kombinacija maksimalizirao efekte spola na nastavničke stavove, zanemarivanje istospolnih parova nasilnika i žrtava čini se neopravdanim, osobito pod vidom nalaza o tome kako se u dječjoj i ranoj adolescentnoj dobi nasilje češće provodi nad pripadnicima istoga spola nego suprotnoga (Craig i sur., 2000.b). Valja također spomenuti kako unatoč odsutnosti značajnih efekata spola agresora i žrtve u analizama varijance, neki naši rezultati upućuju na mogućnost drugačijeg, suptilnijeg načina utjecaja spola agresora na nastavničke procjene. Naime, faktorske analize provedene u subuzorcima nastavnica koje su procje-

njivale ponašanja agresora različitoga spola pokazale su da verbalna agresivna ponašanja dječaka nastavnice u većoj mjeri percipiraju indirektnima negoli verbalna agresivna ponašanja djevojčica. Premda zbog male veličine subuzoraka ove nalaze valja uzeti s krajnjim oprezom, oni mogu poslužiti kao poticaj i smjernica za buduća istraživanja utjecaja spola agresora i žrtve na nastavničke stavove. Ta bi se istraživanja, osim pitanjem procjenjuju li nastavnice ista agresivna ponašanja različito ozbiljnima i štetnima ovisno o tome jesu li agresori djevojčice ili dječaci, trebala baviti i pitanjem utjecaja spola agresora na strukturu nastavničkih procjena, odnosno njihovo razlikovanje različitih vrsta agresivnoga ponašanja.

Na temelju svih rezultata našeg istraživanja možemo sažeto zaključiti kako nastavnice razredne nastave pokazuju različite stavove prema direktnim i indirektnim oblicima dječje agresivnosti. Direktne oblike agresivnosti – i verbalne i fizičke – procjenjuju ozbiljnijima, odnosno agresivnijima, i štetnijima za žrtve od indirektnih oblika agresivnosti. Nadalje, naše je istraživanje pokazalo kako su percepcija ozbiljnosti agresivnoga ponašanja i stupnja povrijeđenosti žrtve agresije povezani s akcijama koje nastavnice poduzimaju kada su svjedoci dječje agresije. Nastavnice pokazuju veću spremnost na intervencije kod onih ponašanja koja smatraju ozbiljnijima, a to su u pravilu direktna agresivna ponašanja. Ovakvi rezultati upućuju na potrebu edukacije nastavnika o različitim oblicima agresivnosti, a posebno na potrebu osvješćavanja važnosti indirektna agresije i njezinih posljedica. Naši rezultati pokazuju kako indirektno agresivna ponašanja nastavnice često uopće ne smatraju agresivnima ili ih smatraju tek u maloj mjeri agresivnima, pa posljedično tome kod takvih oblika agresije nisu spremne intervenirati. Takvo ignoriranje indirektna agresije može pridonijeti njezinu učvršćivanju i razvoju i vjerojatno ne udovoljava potrebama djece žrtava za zaštitom od takvih oblika vršnjačkoga ponašanja. Čini se kako nastavnicama nedostaje i znanje o učinkovitim oblicima neposrednog reagiranja na dječje agresivno ponašanje, jer rezultati našeg istraživanja pokazuju kako primjenjuju vrlo malen broj mogućih intervjenskih mjera. Stoga bi i takve sadržaje trebalo uvrstiti u njihovu edukaciju.

Spomenimo na kraju neka ograničenja ovog istraživanja i preporuke za buduća istraživanja na ovom području. Kao prvo, treba spomenuti kako je naš uzorak nastavnica prigodan, a ne slučajan. Premda se može pretpostaviti kako on dobro predstavlja populaciju nastavnica razredne nastave u našoj zemlji, pitanje mogućnosti generalizacije na nastavnice iz drugih krajeva zemlje ipak ostaje otvoreno. Nadalje, u našem je istraživanju ispitivana povezanost nastavničkih procjena ozbiljnosti agresivnih ponašanja, stupnja povrijeđenosti žrt-

ve agresije i spremnosti na intervenciju s vrstom agresivnoga ponašanja, spolom agresora i spolom žrtve, što su samo neki od činitelja koji mogu utjecati na stavove prema agresivnom ponašanju. U budućim bi istraživanjima trebalo ispitati i druge činitelje koji bi mogli biti povezani sa stavovima nastavnika – kako one kontekstualne (npr. jesu li nastavnici svjedoci agresivne scene ili su o njoj samo obaviješteni od nekoga drugog), tako i one individualne (npr. stupanj empatije i agresivnosti samoga nastavnika), a pitanju utjecaja spola agresora i spola žrtve valja posvetiti više pažnje. U budućim bi istraživanjima bilo važno ispitati i stavove učenika te ih usporediti sa stavovima nastavnika, kako bi se dobile još preciznije smjernice o potrebama edukacije djece i nastavnika o dječjoj agresivnosti i o tome na koji način treba planirati i provoditi preventivne i intervencijske mjere na ovom području. Konačno, u budućim bi istraživanjima, osim činitelja koji utječu na nastavničke stavove i ponašanja, trebalo ispitati i njihov učinak na dječje ponašanje i razvoj agresivnosti.

BILJEŠKE

¹ Ne treba posebno isticati kako je proporcija muških nastavnika razredne nastave u ukupnoj populaciji nastavnika razredne nastave u našoj zemlji vrlo mala, odnosno da ovakva distribucija spola u našem uzorku dobro predstavlja čitavu populaciju te da naš uzorak u tom smislu nije pristran.

² Zbog nedostatka prostora, rezultati tih analiza neće biti prikazani u ovom radu, ali se na zahtjev mogu dobiti od autora.

LITERATURA

Agencija Puls (2003.), *Problem nasilja nad djecom u Hrvatskoj*. Neobjavljen izvještaj pripremljen za UNICEF.

August, G. J., Realmuto, G. M., Hektner, J. M. & Bloomquist, M. L. (2001.), An integrated components preventive intervention for aggressive elementary school children: The early risers program. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69, 614-626.

Berkowitz, L. (1989.), Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106, 59-73.

Bilić, V. i Karlović, A. (ur.) (2004.), *Nasilje među djecom*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.

Birkinshaw, S. & Eslea, M. (1998.), *Teachers' attitudes and actions toward boy versus girl, and girl versus boy bullying*. Poster presented at the Annual Conference of the Developmental Section of the British Psychological Society, Lancaster University.

Bjorkquist, K., Lagerspetz, K. M. J. & Kauaiainen, A. (1992.), Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.

Brownell, M. T. & Walter-Thomas, C. (2001.), Stephen W. Smith: Strategies for building a positive classroom environment by preventing behavior problems. *Intervention in School and Clinic*, 37, 31-35.

Buss, A. H. & Perry, M. (1992.), The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (3), 452-459.

Campbell, A., Sapochnik, M. & Muncher, S. (1997.), Sex differences in aggression: Does social representation mediate form of aggression? *British Journal of Social Psychology*, 36, 161-171.

Charach, A., Pepler, D. J. & Ziegler, S. (1995.), Bullying at school: A Canadian perspective. *Education Canada*, 35, 12-18.

Coie, J. D. & Dodge, K. A. (1997.), Aggression and antisocial behavior. U: P. Mussen, W. Damon & N. Eisenberg (ur.), *Handbook of Child Psychology* (5th ed.): Vol. 3. Social, Emotional and Personality Development (str. 779-862.), New York: Wiley.

Craig, W. M., Henderson, K. & Murphy, J. G. (2000.a), Prospective teachers' attitudes toward bullying and victimization. *School Psychology International*, 21, 5-21.

Craig, W. M., Pepler, D. & Atlas, R. (2000.b), Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*, 21, 22-36.

Craig, W. M. & Pepler, D. J. (1997.), Observations of bullying and victimization in the school yard. *Canadian Journal of School Psychology*, 13, 41-60.

Crick, N. R. & Grotpeter, J. K. (1995.), Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.

Crick, N. R., Bigbee, M. A. & Howes, C. (1996.), Gender differences in children's normative beliefs about aggression: How do I hurt thee? Let me count the ways. *Child Development*, 67, 1003-1014.

Elez, K. (2003.), *Nasilništvo i samopoimanje u djece osnovnoškolske dobi*. Neobjavljen diplomski rad, Zagreb: Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet.

Eron, L., Huesmann, R., Spindler, A., Guerra, N., Henry, D., Tolan, P. & VanAcker, R. – Metropolitan Area Child Study Research Group (2002.), A cognitive-ecological approach to preventing aggression in urban settings: Initial outcomes for high-risk children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70, 179-194.

Fields, S. A. & McNamara, J. R. (2003.), The prevention of child and adolescent violence: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 8, 61-91.

Hyde, J. S. (1986.), Gender differences in aggression. U: J. S. Hyde & D. Linn (ur.), *The psychology of gender* (str. 51-65). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Kuterovac Jagodić, G., Keresteš, G., Marušić, I. i Vizek Vidović, V. (ur.) (2003.), *Poimanje djeteta i percepcija dječjih prava u Hrvatskoj*. Zagreb: FF Press.

Lagerspetz, K. M. J., Bjorkqvist, K. & Peltonen, T. (1988.), Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11- to 12-year-old children. *Aggressive Behavior*, 14, 403-414.

Lancelotta, G. X. & Vaughn, S. (1989.), Relation between types of aggression and sociometric status: Peer and teacher perceptions. *Journal of Educational Psychology*, 81, 86-90.

Maccoby, E. E. & Jacklin, C. N. (1980.), Sex differences in aggression: A rejoinder and reprise. *Child Development*, 51, 964-980.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1055-1079

KERESTEŠ, G.:
STAVOVI NASTAVNIKA...

Olweus, D. (1991.), Bully/Victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school-based intervention program. U: D. J. Pepler & K. H. Rubin (ur.), *The development and treatment of childhood aggression* (str. 411-448). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Osterman, K., Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., Kaukainen, A., Hue-smann, L. R. & Fraczek, A. (1994.), Peer and self-estimated aggression and victimization in 8-year-old children from five ethnic groups. *Aggressive Behavior*, 20, 411-428.

Parke, R. D. & Slaby, R. G. (1983.), The development of aggression. U: P. Mussen & E. M. Hetherington (ur.), *Handbook of child psychology* (4th ed.): Vol. 4. Socialization, personality, and social development (str. 547-641). New York: Wiley.

Rys, G. S. & Bear, G. G. (1997.), Relational aggression and peer relations: Gender and developmental issues. *Merrill-Palmer Quarterly*, 43 (1), 87-106.

Safran, S. P., Safran, J. S. & Rich, C. E. (1994.), What disturbs students – An examination of age and gender differences. *Journal of Special Education*, 28, 138-148.

Smith, T. W. (1984.), The polls: Gender and attitudes toward violence. *Public Opinion Quarterly*, 48, 384-396.

Teglasi, H. & Rothman, L. (2001.), STORIES: Classroom-based program to reduce aggressive behavior. *Journal of School Psychology*, 39, 71-94.

Žužul, M. (1989.), *Agresivno ponašanje: Psiholojska analiza*. Zagreb: RZ-RKSSOH.

Teachers' Attitudes toward Children's Aggressive Behavior: The Effects of Type of Aggression, Gender of Aggressor, and Gender of Victim

Gordana KERESTEŠ
Faculty of Philosophy, Zagreb

Teachers' attitudes and beliefs toward children's aggressive behavior are important yet underinvestigated factors that can influence the development of children's aggression as well as the effects of school-based programs aimed at reducing and preventing aggression. The present paper deals with teachers' attitudes toward children's aggressive behavior, i.e., with their perceptions of the seriousness of various kinds of children's aggressive behavior, their perceptions of the extent to which the victim of aggression suffers, and their readiness to intervene when witnessing children's aggressive acts. The sample consisted of 136 elementary-school teachers of female sex. The impact of the type of aggression (direct versus indirect), aggressor's gender and victim's gender on teachers' ratings were analysed. Relations between the three

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1055-1079

KERESTEŠ, G.:
STAVOVI NASTAVNIKA...

measures of teachers' attitudes were also examined, as well as differences in the likelihood of applying various kinds of intervention in relation to the type of aggression. Results have shown that teachers viewed direct aggressive behaviors (both physical and verbal) as more serious or more "aggressive" than indirect aggressive behaviors. Teachers also thought that victims of direct aggressive acts were more distressed than victims of indirect aggressive acts. In addition, teachers proved to be more likely to intervene when witnessing direct rather than indirect aggression acts. Those teachers' attitudes were independent of the gender of the aggressor and the victim. Interaction of the gender of aggressor and victim with the type of aggression also had no impact on teachers' attitudes. Correlational analysis has shown that there is a tendency among teachers to rate those aggressive behaviors that they view as more serious also as more stressful for the victim. In addition, teachers were more ready to intervene when witnessing behaviors that they perceived as both more serious and more stressful for the victim. Finally, teachers were more likely to use most of the examined intervention measures when witnessing direct rather than indirect forms of aggression. The results were discussed in terms of their significance for planning and implementing preventive and intervention programs in schools, as well as in terms of the need to broaden teachers' knowledge about the various types of children's aggression, their consequences for both the aggressors and the victims, and the effective ways of intervention.

Lehreransichten über aggressives Kinderverhalten: Aggressionsarten, Geschlecht des aggressiven Kindes und Geschlecht des Aggressionsopfers als Faktoren der Beeinflussung bei der Meinungsbildung

Gordana KERESTEŠ
Philosophische Fakultät, Zagreb

Ansichten und Überzeugungen, die Lehrer über aggressives Kinderverhalten haben, sind ein wichtiger, aber nicht ausreichend beleuchteter Faktor, der einerseits zur Entwicklung von aggressivem Verhalten bei Kindern beitragen und andererseits den Erfolg von Programmen zur Prävention und Eindämmung von Kinderaggressivität unterstützen kann. Diese Arbeit untersucht diesbezügliche Ansichten innerhalb einer Gruppe von Lehrerinnen der ersten vier Grundschulklassen (N = 136) bzw. ihre Einschätzungen dazu, wie schwerwiegend bestimmte Formen von

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1055-1079

KERESTEŠ, G.:
STAVOVI NASTAVNIKA...

Aggressionsverhalten sind, wie ernst zu nehmend der Verletzungsgrad des Opfers, und wie weit sie selbst dazu bereit wären, als eventuelle Zeugen einer Aggressionsituation einzugreifen. Es wurde untersucht, ob die drei genannten Lehrstandpunkte abhängig sind von der Art des aggressiven Verhaltens (direkte vs. indirekte Aggressivität), vom Geschlecht des Aggressors und dem des Opfers. Wie ermittelt wurde, besteht auch ein Bezug zwischen den drei untersuchten Komponenten. Im Folgenden untersucht die Autorin, inwiefern es wahrscheinlich ist, dass ein Lehrer in einer Aggressionsituation – je nachdem, um welche Art von aggressivem Kinderverhalten es sich handelt – auf entsprechende Weise in das Geschehen eingreift. Es zeigte sich, dass die befragten Lehrerinnen direktes Aggressionsverhalten, sowohl physisches als auch verbales, als ernst zu nehmender bzw. als "aggressiver" einstufen als indirekte Aggression. Sie vertreten ebenso die Meinung, dass die Opfer direkten Aggressionsverhaltens in größerem Maße verletzt sind als bei indirekten Formen von Aggressivität, und daher sind sie in erstgenannten Situationen eher zum Eingreifen bereit. Die Geschlechtszugehörigkeit von Aggressor und Opfer erwies sich als nicht ausschlaggebend bei der Meinungsbildung der Lehrerinnen, ebenso wenig die Interaktion dieses Faktors mit der Art des Aggressionsverhaltens. Eine Korrelationsanalyse ergab, dass die ernster zu nehmenden Aggressionsformen zugleich als schädlicher für das Opfer wahrgenommen werden, sodass die Lehrerinnen hier ebenfalls eingriffsbereit sind. Zudem erklären sie sich zur Mehrzahl der Maßnahmen eher bereit, wenn es um Formen direkten Aggressionsverhaltens geht. Die Verfasserin untersucht die Untersuchungsergebnisse im Hinblick auf den Bedeutungsgehalt, den die Resultate für die Planung und Realisierung von Vorbeugungs- und Interventionsprogrammen an Schulen haben sowie im Hinblick auf die notwendige Edukation von Lehrern, die über verschiedene Formen aggressiven Kinderverhaltens, seine Folgen für Aggressor und Opfer sowie über wirksame Interventionsmöglichkeiten informiert werden müssen.